

NĘDZA I DOSTATEK NA ZIEMIACH POLSKICH OD ŚREDNIOWIECZA PO WIEK XX

Temat sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie w dniach 20–22 V 1991 r. przyjęto z dużym zainteresowaniem. Ogółem w czasie przedpołudniowych i popołudniowych obrad wygłoszono 37 referatów i komunikatów. Każdą z ośmiu części spotkania (drugiego i trzeciego popołudnia obradowano w równoległych sekcjach) uzupełniono dyskusją. Taki podział podyktowany został dużą liczbą wystąpień, a obfitość i różnorodność materiału sprawiła, że organizatorzy spotkania podjęli próbę tematycznego, terytorialnego i chronologicznego ich pogrupowania. Choć nie do końca próba ta się powiodła, to jednak zarysował się pewien porządek spotkania.

Pierwszą grupę utworzono z referatów, w których rozpatrywane były zagadnienia metodologiczne. Prof. Jerzy Topolski w wystąpieniu „Nędza, ubóstwo – zagadnienia metodologiczne” zaproponował następujący podział: nędza – średnie bytowanie; zamożność – bogactwo, jako użyteczny w badaniach nad feudalizmem. Prof. Maria Miśkiewiczowa („Ubóstwo i bogactwo we wczesnym średniowieczu”), prof. Maria Dembińska („Względność ubóstwa. Możliwość żywienia robotników najemnych w mieście polskim w XVI w.”) oraz dr Małgorzata Wilksa („Osobliwości kultury dworskiej w Polsce w XIV–XV wieku. Luksus czy potrzeba?”) podkreśliły względność pojęć ubóstwa, bogactwa i luksusu w zależności od środowiska, którego te pojęcia dotyczyły.

W drugiej grupie dominowały problemy źródłoznawcze: dr Urszula Sowina przedstawiła referat „Najstarsze sieradzkie testamenty mieszczańskie z początku XVI w. jako źródło do badań nad zamożnością”, prof. Stanisław Nawrocki dokonał przeglądu źródeł w wystąpieniu „Archiwalia o nędzy i bogactwie przechowywane w Archiwum Państwowym w Poznaniu”, a siostra Małgorzata Borkowska zwróciła szczególną uwagę na inwentarze dóbr klasztornych w referacie „Źródła do badań nad stanem majątkowym klasztorów żeńskich w Polsce w XVIII w.” Inwentarze dóbr magnackich omówiła doc. Teresa Zielińska w komunikacie pt. „Dokumentacja sytuacji majątkowej magnaterii polskiej w XVIII w.”, a prof. Elżbieta Kowicka w referacie „Korespondencja magnacka jako źródło informacji o rynku towarów luksusowych w Warszawie w drugiej połowie XVIII w.” przedstawiła listy hetmana Jana Klemensa Branickiego.

W trzeciej grupie znalazły się te wystąpienia, które miały koncentrować się wokół kultury materialnej, co jednak nie oznacza, że autorzy ich stronili od rozważań metodologicznych czy dociekań źródłoznawczych. Wygłoszono tu następujące referaty: dr Krystyna Turska – „Inwentarze wypraw ślubnych dwóch Jagiellonek – Jadwigi (1475) i Katarzyny (1562). Wyprawa czasów oszczędności i dostatku”; dr Andrzej Pośpiech – „Srebrna łyżka – próbiez szlacheckiej zamożności w XVII wieku (przykład Wielkopolski)”; dr Stanisław Życiński, – „Kosztowności w inwentarzach pośmiertnych szlachty koronnej w dobie sarmatyzmu – wyznacznik zróżnicowania majątkowego”; dr Jadwiga Kuczyńska – „Czy norymberskie misy mosiężne w mieszczańskich domach były świadectwem zamożności?”; dr Maria Dąbrowska – „Kominek – luksus czy konieczność?”.

W innej grupie, która miała obejmować wystąpienia poświęcone warunkom bytowania różnych grup ludności w epoce przedindustrialnej, wyraźnie dominowały problemy dotyczące uboższych warstw społeczności miejskiej, przeważnie dużych miast. Tu referaty i komunikaty wygłoszili: prof. Maria Bogucka – „Względność ubóstwa. Prządki gdańskie w XVII wieku”; doc. Jerzy Trzoska – „Sytuacja majątkowa czeladników w Gdańsku w drugiej połowie XVII i w XVIII w. na podstawie inwentarzy pośmiertnych czeladników piekarzy”; dr hab. Andrzej Klonder – „Stan majątkowy podopiecznych elbląskiego szpitala św. Ducha w XVII w.”; doc.

Jerzy Kruppé — „Rzeczy stare w dobytku ruchomym mieszczan poznańskich w XVIII w.”; dr Bożena Nowak — „Pozycja majątkowa rzemieślników lubelskich w XVI w.”; dr hab. Ryszard Szczygieł — „Obraz marginesu społecznego Lublina XVI—XVII w. w świetle ksiąg złoczyńców”; dr Andrzej Karpiński — „Żeńska służba domowa w wielkich miastach Korony w końcu XVI i w XVII w.”; mgr Maria Sierocka-Pośpiech — „Podrzutki i dzieci nieślubne w Starej Warszawie w XVII w. Skala zjawiska.”; dr Elżbieta Balcerzak — „Nie ciesz się przed czasem, czyli wątpliwa wartość spadków”. Prof. Danuta Molenda — („Górnictwo — droga do dobrobytu lub ruiny w miastach górniczych XVI-XVII wieku”) i dr hab. Krzysztof Dumala — („Zróżnicowanie społeczno-majątkowe mieszczan szydlowieckich w pierwszej połowie XVII w.”), przedstawili społeczność miejską ośrodków choć nienajwiększych, to jednak spełniających specyficzne funkcje (górnictwo, handel żelazem).

W ostatniej grupie, dla której kryterium odrębności stanowiła chronologia (badania poświęcone XIX i XX w.), najważniejszym wystąpieniem był syntetyczny referat prof. Janusza Żarnowskiego „Bieda i dostatek 1919-1939”. Dyskutując podział przyjęty przez J. Topolskiego, zaproponował inny podział pojęć, na dwie pary: bieda (niedostatek)—nędza oraz dostatek — bogactwo (luksus).

Konstatacja J. Żarnowskiego o szerokim zasięgu społecznym biedy (niedostatku)—nędzy oraz o wąskiej strefie bogactwa i ograniczonej — dostatku, znalazła odbicie w tematyce i innych referatach tej grupy. Mówiono głównie o biedzie bądź niedostatku: dr Hanna Krajewska — „Opieka nad ubogimi i działalność charytatywna warszawskiego zboru ewangelicko-augsburskiego w XVIII-XIX wieku”; mgr Małgorzata Kośka — „Pomoc społeczna w zaborze rosyjskim w świetle działalności Rady Głównej Opiekuńczej Szpitali 1832-1870”; prof. Juliusz Łukasiewicz — „Wpływ urodzajów na poziom życia społeczeństwa polskiego w latach 1820-1860”; dr Andrzej Szwarz — „Sytuacja materialna inteligencji Królestwa Polskiego w świadomości jej przedstawicieli”; mgr Elżbieta Mazur, „Standard mieszkań Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej w okresie międzywojennym”; dr Andrzej Stawarz — „Z badań etnograficznych nad konsumpcją żywności w środowisku robotniczym Żyrardowa 1918-1939”; dr Bronisława Zamel-ska, mgr Wojciech Szczepkowski — „Źródła i materiały dotyczące wyposażenia gospodarstw i warunków mieszkaniowych robotników rolnych w Wielkopolsce w XIX-XX w.”; dr Jolanta Niklewska — „Fotografia jako źródło do poznania położenia materialnego mieszkańców Warszawy w drugiej połowie XIX w.”

Sesja o nędzy i dostatku na ziemiach polskich na pewno nie wyczerpała tego tematu. Przy bogato egzemplifikowanych informacjach o biedzie i zamożności w XVII-XVIII w., ubogo przedstawiają się rezultaty badań nad tymi zagadnieniami dla średniowiecza; zaniedbywana w badaniach jest także ludność wieśniacza i to aż po wiek XIX. W czasie sesji tylko jeden referat starał się zapęnić obie te luki (dr Grzegorz Jawor — „Niedobory zboża w gospodarstwach chłopskich wsi lubelskiej w XV i w początkach XVI w. Problem głodu czy dystrybucji?”).

Analityczny charakter znakomitej większości wystąpień sprawił, iż sesja przybrała kształt pożytecznego, seminaryjnego spotkania badaczy, choć nie wypracowano na nim syntezy dyskutowanych zagadnień. Koncentrując się na materialnych aspektach zapomiano też o kategoriach moralno-etycznych, w jakich na przestrzeni dziejów rozpatrywano problem biedy i bogactwa.

Urszula Sowina
(Warszawa)

SESJA Z OKAZJI XV ROCZNICY PROTESTU ROBOTNICZEGO W RADOMIU „CZERWIEC 76”

W dniu 18 VII 1991 r. w Radomiu odbyła się sesja popularnonaukowa z okazji XV rocznicy protestu robotniczego w Radomiu „Czerwiec 76”. Jej organizatorami były: Radomskie Towarzystwo Naukowe i Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Radomiu. Sesję otworzył

dr Krzysztof Orzechowski, prezes Radomskiego Towarzystwa Naukowego. Podkreślił, że jej organizatorom przyświecały dwa cele. Winna ona zapoczątkować badania archiwalne nad wydarzeniami tamtych dni oraz stać się jednym z elementów edukacji historycznej młodego pokolenia.

W pierwszym referacie pt. „Nadzieje i złudzenia epoki Edwarda Gierka”, mgr Andrzej Friszke scharakteryzował sytuację społeczno-gospodarczą w Polsce w latach siedemdziesiątych oraz jej uwarunkowania międzynarodowe. Następnie przedstawił program zaprezentowanej przez E. Gierka koncepcji tzw. drugiej Polski oraz przyczyny jego załamania się. Próbę analizy historycznej wydarzeń radomskiego Czerwca 76 podjął dr Piotr Tusiński. Omówił program przygotowań do akcji „zabezpieczającej” podwyżki cen w czerwcu 1976 r. oraz zrekonstruował przebieg wydarzeń w dniu 25 czerwca w Radomiu. W ich wyniku – według ustaleń Autora – śmierć poniosły 2 osoby, 198 odniosło rany i obrażenia. Udział funkcjonariuszy MO i SB w demolowaniu sklepów i podburzaniu tłumu do ich niszczenia wydaje się być niewątpliwy. W dniu 25 czerwca zatrzymano 275 osób, a do końca lipca 645. Przywożono je do Komendy Wojewódzkiej MO i aresztu śledczego i poddawano represjom na osławionych „ścieżkach zdrowia”. Zdaniem Autora wydarzenia w czerwcu 1976 r. w Radomiu miały charakter spontaniczny, jak i zawierały elementy świadomej prowokacji. Ks. Jan Szymczyk w referacie pt. „Posługa słowa i modlitwy – społeczne nauczanie ks. Romana Kotlarza”, dokonał analizy treści kazań ks. R. Kotlarza.

W przerwie obrad Wojciech Ziemiński odczytał zarządzenie z dnia 15 VIII 1990 r., podpisane przez prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego, o pośmiertnym nadaniu ks. R. Kotlarzowi Krzyża Zasługi z Mieczami – „za ofiarę życia w walce z komunistami o niepodległą Polskę”. Po przerwie prof. Marcin Kula w referacie pt. „Co przyszłe podręczniki historii napiszą o wydarzeniach w Radomiu w 1976 r.?” skonstatował, że na pewno zainteresują ich przyszłych autorów trzy grupy problemów.

Pierwsze, że czerwiec 1976 r. był w dużym stopniu wynikiem płynącego z różnych źródeł upokorzenia ludzi przez realny socjalizm; upokorzyła ich również ówczesna represja buntu, pozostawiając długotrwałe konsekwencje. Druga, to kompleks zagadnień związanych z powstaniem i działalnością KOR, który nie tylko oficjalnie stanął przeciw systemowi, ale zaczął wcielać w życie filozofię samoorganizowania się społeczeństwa. Trzecia grupa – to działania ówczesnych władz. Cechowały je: relatywna łagodność represji, rezygnacja z podwyżki cen. Po raz pierwszy w historii całego obozu władze wycofały się z własnego postanowienia pod wpływem społecznego protestu. Wiesław Mizerski, przewodniczący Komisji Rehabilitacji „Czerwiec 76”, w komunikacie przedstawił działania podejmowane przez Komisję od momentu jej powstania, tj. od jesieni 1980 r. do chwili obecnej.

W dyskusji zabrali głos: Zbigniew Romaszewski, Wojciech Ziemiński, ks. Tomasz Adach i Bronisław Kawęcki. W ich wytąpieniach przejawiała się sprawa rozliczenia osób winnych za torturowanie i prześladowanie uczestników wydarzeń, podkreślano konieczność szerszego dostępu do źródeł archiwalnych. Podsumowując konferencję dr Grażyna Łuszkiewicz, prezes Radomskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, stwierdziła, że zapoczątkowała ona badania historyczne na temat „Czerwca 1976”, wnosząc szereg ustaleń o wydarzeniach tamtych dni. Podkreśliła, że istnieje konieczność dalszego kontynuowania badań i upowszechnienia ich wyników. Materiały z sesji zostaną opublikowane w ramach wydawnictw Radomskiego Towarzystwa Naukowego.

*Grażyna Łuszkiewicz
(Radom)*